

ПЕНИТЕНЦИАР ТИЗИМНИ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРГА МУВОФИҚ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ТЎҒРИСИДА

А. А. Шамансуров

ю.ф.н., доцент, Турон ФА академиги, Чирчиқ Давлат педагогика
университети доценти

АННОТАЦИЯ

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар Стратегиясига мувофиқ, жазони ижро этиш тизимини ислоҳ қилишни қонунчилик томонидан қўллаб-қувватлашни ҳар томонлама ўрганиш амалга оширилмоқда, жиноий ва жазони ижро этиш қонунчилигини такомиллаштириш бўйича таклифлар асосланмоқда ва халқаро стандартларга мувофиқ қўллаш амалиёти қонунчиликни такомиллаштиришга ёрдам беради.

Калит сўзлар: қонунчилик, адолат, гуманизм, маҳкумлар, қамок, озодликдан маҳрум этиш, жазони ижро этиш, жазони ижро этиш муассаси, жиноят-ижроия қонунчилиги, пенитенциар тизими.

АННОТАЦИЯ

В соответствии Стратегии действия по дальнейшему развитию Республики Узбекистан осуществляется комплексное исследование законодательного обеспечения реформирования уголовно-исполнительной системы, обосновываются и вносятся предложения по совершенствованию уголовного и уголовно - исполнительного законодательства, способствующие совершенствованию законодательства и практики его применения в соответствии с международными нормами.

Ключевые слова: законность, справедливость, гуманизм, осуждённый, персонал, арест, лишение свободы, исполнение наказаний, учреждения по исполнению наказаний, уголовно-исполнительное законодательство, пенитенциарная система.

ABSTRACT

In accordance with the Strategy of Action for the Further Development of the Republic of Uzbekistan, a comprehensive study of the legislative support for the reform of the penal enforcement system is being carried out, proposals are being

substantiated and made to improve criminal and penal enforcement legislation, contributing to the improvement of legislation and the practice of its application in accordance with international standards.

Keywords: legality, justice, humanism, convict, personnel, arrest, imprisonment, execution of sentences, penal institutions, penal enforcement legislation, penitentiary system.

КИРИШ

Дунёда жиноят ҳукуқи соҳасида, хусусан, жазоларни ижро этиш тизимида қонунчилик ислохотларини амалга оширишда тизимнинг ўзи инсон ҳуқуқларига халқаро меъёр ва стандартларга мувофиқ риоя этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Масалан, инсон ҳуқуқлари Умумжаҳон Декларациясининг 2-моддасида "инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари истисносиз ҳамма учун амал қилади. 5-моддада шундай дейилган:" ҳеч ким қийноққа солинмайди ёки шафқатсиз, ғайриинсоний ёки қадр-қимматни камситувчи муомала ёки жазога тортилмайди."¹

Кўпгина мамлакатларда ушбу талабларга мувофиқ жазоларни ижро этиш соҳасидаги жамоатчилик билан муносабатларни тартибга солувчи Жиноят, Жиноят-процессуал ва жиноят-ижроия кодекслари тайёрланди ва қабул қилинди. Шу билан бирга, жазоларни ижро этишда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг конституциявий ва ҳуқуқий асосларини амалга оширишнинг айрим масалалари, халқаро ҳуқуқнинг ички жазони ижро этиш қонунчилиги (ЖИЭК) билан ўзаро боғлиқлиги, жазоларни ижро этувчи органлар ходимларини ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоя қилиш муаммолари етарли даражада ҳал қилинмаган бўлиб қолмоқда, бу шунингдек, маҳкумлар ҳаётининг ўзига хос тамойиллари, ҳуқуқий ҳолати ва бошқа масалаларига оид сайлов комиссиясининг қоидаларини такомиллаштириш зарур; Ишда ва турмушда урнашишга, озод қилинганларга ёрдам бериш, жамиятдаги ижтимоий мослашув; жазони ижро этиш тизими (ЖИЭТ) учун малакали кадрлар тайёрлаш; бу соҳадаги илмий-тадқиқот ишларини тубдан ривожлантириш².

АДАБИЁТЛАР ТАХЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Ўзбекистон Республикаси БМТ аъзоси. Бу пенитенциар тизимни янада инсонпарварлаштириш ва фаолиятни халқаро стандартларга мувофиқ

такомиллаштириш асосида ислоҳ қилиш бўйича халқаро мажбуриятларини бажариш масаласини туғдиради. Шунинг учун Ўзбекистон Республикаси жазони ижро этиш тизимини ислоҳ қилишни қонунчилик билан қўллаб-қувватлаш, жазони ижро этиш тўғрисидаги қонунчиликни такомиллаштиришни таъминлаш, жазо тизимининг давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтлари билан муносабатларини такомиллаштириш, институтлар ва органларнинг самарадорлигини ошириш каби масалаларни илмий-назарий ва амалий ҳал этиш ҳукмларни халқаро стандартлар даражасида ижро этиш, жазони ўташ шартларини инсонпарварлаштириш катта аҳамиятга эга. жамиятдан изоляция қилиш билан боғлиқ ва боғлиқ бўлмаган маҳкумлар, уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилиши кафолатларини ошириш.

Сўнгги йилларда мамлакатда юз берган муҳим ўзгаришларга қарамай, жазони ижро этиш тизимидаги ўзгаришлар иқтисодиётнинг ҳозирги ҳолатига, Ўзбекистон Республикасининг халқаро ҳуқуқий соҳага интеграциялашувига, маҳкумларга нисбатан муомала ва фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг халқаро стандартларига тўлиқ мос келмайди. Республикамизда жазони ижро этиш тизимини ислоҳ қилиш, жазони ижро этиш қонунчилигини такомиллаштириш мақсадида давлатимиз раҳбарининг ташаббуси билан кенг қўламли Дастурий тадбирлар амалга оширилмоқда.

МУХОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегиясига мувофиқ, суд тизимининг ҳақиқий мустақиллигини ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини мустаҳкамлашга қаратилган қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш бўйича тизимли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.³ Ўзбекистонда амалга оширилаётган чуқур ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий ислохотлар жинойят ва жазони ижро этиш сиёсати соҳасида тегишли тузатишлар киритишни, жазони ижро этиш билан боғлиқ тегишли қонунчилик ва бошқа норматив ҳужжатларни тайёрлаш, қайта кўриб чиқиш ва янгилашни, инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро нормалар ва стандартларга йўналтиришни тақозо этди. Жазони ижро этиш сиёсатини ишлаб чиқишнинг устувор омиллари бу ўзаро таъсир қилувчи ходисалар бўлиб, улар ҳаракатлантирувчи кучлар сифатида жинойят жазони ижро этиш тизимининг

ижтимоий йўналишини, асосий мазмунини ва янада ривожланиш истиқболларини белгилайди. Бундай омиллар давлатнинг жиноий жазони ижро этиш тизимининг нормал ишлаши учун зарур бўлган ресурсларни тақсимлаш қобилиятидир; демократиянинг ривожланиш даражаси, инсон ва фуқаролик ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш, ҳуқуқбузарларга нисбатан инсонпарварлик кўринишлари; фуқароларнинг маданияти, ҳуқуқий онги ва ахлоқий ғоялари; даражаси, тузилиши ва динамикаси; жиноят ижроия қонунчилиги ва уни қўллаш амалиётини ишлаб чиқиш; жиноий жазони ижро этиш тизимини ишлаб чиқиш ва уни маҳкумларга нисбатан халқаро стандарт талабларига мос келтириш; жиноий ижроия ҳуқуқи фаннинг даражасини ривожлантириш⁴. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида инсонни ҳурмат қилиш, унинг ҳаёти, соғлиғи, кадр-қиммати ва бошқа узвий ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш каби қоидалар мустаҳкамланган. Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикаси жиноятчиларга нисбатан муомала, уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, маҳкумларнинг ходимлар билан муносабатларига доир қатор халқаро шартномаларга қўшилиши муносабати билан жазоларни ижро этиш ва жазо тизими фаолиятини тартибга солувчи қонун ҳужжатлари модернизация қилиниши, қайта кўриб чиқирилиши зарур жазоларни ижро этувчи органлар. Сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий манфаатларнинг ўзаро таъсири шароитида бу жиддий интеграл восита, жиноий тизим барқарорлигининг таниқли кафолати ва уни ислоҳ қилиш учун кучли рағбат сифатида ҳаракат қилиши мумкин бўлган қонундир. Жазони ижро этишнинг ошқоралигини, жиноят кодексининг жамият учун очиқлигини таъминлашда ҳам қонуннинг ўрни жуда катта. Ниҳоят, илгари маъмурий-буйруқбозлик усуллари билан амалга оширилган давлатни модернизация қилиш ва фуқаролик жамиятини демократлаштириш шароитида фақат аниқ Қонунчилик асосида муваффақиятли амалга ошириш мумкин. Ривожланишнинг ушбу босқичида Ўзбекистон демократик, ҳуқуқий давлат ва кучли фуқаролик жамияти куриш йўлини танлаган ҳолда инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ижтимоий ва давлат тараққиётининг, бутун ички ва ташқи сиёсатининг энг муҳим устувор йўналиши сифатида белгилаб олди. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда бошқа ўзгаришлар билан бир қаторда суд-ҳуқуқ тизимини босқичма-босқич ислоҳ қилиш, жиноий сиёсатни ўзгартириш, жиноий Адлия тизимини эркинлаштириш амалга оширилмоқда. Шу билан бирга, янги қабул қилинган қонун ҳужжатларида

умуминсоний қадриятлар, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига зид бўлмаган шахслараро ва миллатлараро мулоқот ва дин тарихидан мерос бўлиб қолган халқ анъаналари, урф-одатлари, аҳолининг кундалик ҳаётига асосланган ахлоқий меъёрлар акс этиши шарт.

Замонавий шароитда бу жуда қийин, аммо мактаб ва касб-ҳунар мактаблари ишини Ўзбекистон Республикаси жиноят-ижроия кодексига (ЖИК) мувофиқ ташкил этиш керак.⁵ Биринчидан, тренинг халқаро нормаларда кўзда тутилган бўлиб, унда шундай дейилган: "маҳбусларни ўқитиш иложи борица мамлакатда амалдаги таълим тизими билан боғланиши керак, шунда озод қилинган маҳбуслар ўқишни қийинчиликсиз давом эттиришлари мумкин." Иккинчидан, умумий таълим ва касб-ҳунар таълими маҳкумларни тузатишнинг асосий воситаларидан бири бўлиб, унинг вазифалари маҳкумнинг шахсини тузатиш ва озодликдан маҳрум қилишнинг зарарли оқибатларини минималлаштиришдан иборат. Зарарли оқибатларга қамоқдаги одамнинг дисадаптацияси ва десоциализацияси киради (жиноий жазони ўтаган киши ҳаётни бузувчи, ёмон ота, эр ва бошқалар.). Шахсни тузатиш ва қамоқхонанинг зарарли оқибатлари учун товон пули бўлмаган тақдирда, жазони ижро этиш учун ҳар қандай муассаса жиноятчилик фабрикасига айланади ва ҳозирда бизда қанча маҳбус бўлса, келажакда жиноятчилик даражаси шунчалик юқори бўлиши кутилмоқда.

Озодликдан маҳрум қилиш жойларида олиб бориладиган тарбиявий ишлар маҳкумларни тузатишга сезиларли таъсир кўрсата олмайди, чунки бу ишда асосан оммавий таъсир шаклларига эътибор қаратилган. Ва улар ҳар доим ҳам маълум бир шахсга этиб бормайдилар, шунинг учун уларнинг расмийчилиги ва самарадорлиги паст.⁶ Бундан ташқари, турли хил руҳий аномалиялари бўлган маҳкумларнинг катта қисми жазо муассасаларида бўлиб, оммавий таъсир шакллари, қоида тариқасида, бундай шахсларга ижобий таъсир кўрсатмайди. Маҳкумлар билан тарбиявий ишларни конкретлаштириш ва уни биринчи навбатда қонунлар талаблари ва жамиятда қабул қилинган ҳуқ-атвор қоидаларига риоя қилишга йўналтириш мақсадга мувофиқдир. Маҳкумлар билан тарбиявий ишларни олиб боришда фан ва техника ютуқларидан фаол фойдаланиш зарур. Шунингдек, қонунда муассасанинг тури, жазо муддати ва ушлаб туриш шартлари, шунингдек маҳкумнинг шахсий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда табақалаштирилган тарбиявий ишларни таъминлаш муҳимдир. Халқаро нормалар озодликдан маҳрум қилиш ёки бошқа шунга

Ўхшаш жазога ҳукм қилинган шахсларни даволашда улар хизмат қиладиган муддатнинг давомийлигини ҳисобга олган ҳолда қонунларга бўйсунуш ва озод қилинганидан кейин уларнинг мавжудлигини таъминлашга интилишни тавсия қилади. Уларни даволаш уларнинг ўз қадр-қимматини ва масъулиятини англашни кучайтириши керак. Шахсга нисбатан қаттиқ босим шаклларида узоклашиш, ходимлар ва маҳкумлар ўртасида ишончли муносабатларни ўрнатиш, ҳуқуқбузарга таъсир ўтказиш, ижтимоий масалаларни ҳал қилишнинг педагогик ва психологик усулларига устувор аҳамият бериш тавсия этилади. Шу билан бирга, маҳкумлар ўртасида ижобий ижтимоий-психологик иқлимни шакллантириш, турли хил таълим чоралари тизими орқали жиноий бўлмаган, ижтимоий қимматли ҳаётий тажрибани "моделлаштириш", барчага индивидуал ёндошиш ва бошқа кўп нарсалар энг муҳим омил ҳисобланади. Таълим билан биргаликда тарбиявий ишлар колонияда бўлган маҳкумнинг ўзига ва бошқа одамларга нисбатан инсон ҳуқуқларига нисбатан маълум бир шахсий тайёргарликдан ўтишига ёрдам беради. Бу эса озодликка чиққанидан кейин бошқа одамларнинг табиий ва қонуний ҳуқуқлари бузилиши билан боғлиқ бўлмаган турмуш тарзини танлашининг муҳим шартидир.⁷ Шу мақсадда, яна тегишли чора-тадбирлар ҳисобга маҳбуснинг индивидуал эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда, диний хизматлар, иложи бўлса, таълим, касб-ҳунар таълим ва ориентация, муайян ижтимоий ҳолларда, бандлик маслаҳат, жисмоний тарбия ва белгилар бино ўрганиш, шу жумладан, олиниши керак, унинг ижтимоий фон, унинг жиноят тарихи, унинг жисмоний ва ақлий қобилиятлари., темперамент, озодликдан маҳрум қилиш муддати ва озод қилинганидан кейин имкониятлар. Маҳбусларга газета, журнал ўқиш, радио тинглаш ва маърузаларда қатнашиш ёки маъмурий органлар томонидан рухсат берилган ва назорат қилинадиган бошқа воситалар ёрдамида энг муҳим янгиликлардан мунтазам равишда хабардор бўлиш керак.⁸ Жазони ижро этиш муассасалари ходимларига маҳбусларни даволашнинг стандарт минимал қоидалари муҳим ўрин тутди, бу эса ушбу муассасаларнинг муваффақиятли ишлаши ходимларнинг бундай иши учун яхлитлиги, инсонийлиги, малакаси ва шахсий тайёргарлигига боғлиқлигини таъкидлайди.

ХУЛОСА

Шунинг учун кадрлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш масалалари, ҳозирги кунда республика пенитенциар тизимининг ишлайдиган

ходимлари жуда долзарб бўлиб, уларни зудлик билан ҳал қилиш керак. Амалиёт шуни кўрсатадики, жазо муассасаларида ишнинг ўзи одамни сезиларли даражада ўзгартирадиган омил бўлиб, у билан боғлиқ ҳолда инсоннинг касбий деформацияси даражаси жуда юқори. Агар маҳкум содир этилган жиноят учун жазоларни ижро этиш муассасасида бўлса ва бунинг учун маълум бир муддат хизмат қилса, у ҳолда ходим ўз ихтиёри билан жиноят оламининг турли вакиллари билан доимий алоқада бўлиб, бутун иш ҳаёти давомида ўзини озодликдан маҳрум қилиш жойларида қамайди. Ходимларни реабилитация қилишнинг яхши йўлга қўйилган тизимисиз бундай узоқ муддатли алоқа уларнинг шахсиятининг деформациясига олиб келади. Шундай экан, жазони ижро этиш тизимини ислоҳ қилиш жараёнида, аввало, кадрларнинг ҳукукий ва ижтимоий ҳимоясини такомиллаштириш масалаларини ҳал этиш зарур.

REFERENCES

1. Реализация международных стандартов обращения с осужденными в уголовно-исполнительной политике. Ю.А.Кашуба, В.И.Хижняк. Академия права и управления ФСИН РФ. Рязань, 2005.- С.18.
2. Шамансуров А.А. Научно концептуальные основы совершенствования уголовно-исполнительной системы Республики Узбекистан. – Ташкент, АН институт философии и права. 2012.- 32с.
3. Указ Президента Республики Узбекистан от 7 .02.2017 года № УП -4947 «О Стратегии действия по дальнейшему развитию Республики Узбекистан » //www.lex.uz
4. Шамансуров А.А. Теоретические и прикладные проблемы модернизации пенитенциарной системы. ТГЮУ, 2015. – 216 с.
5. Шамансуров А.А. Пенитенциарные системы. Saarbrucken, Германия, «Lambert Academic Publishing», 2016. Р. 106.
6. Шамансуров А.А. Научно-концептуальные основы совершенствования уголовно-исполнительной системы Республики Узбекистан. – Ташкент, Институт философии и права, 2012.-32 с.
7. Пенитенциар тизимни модернизациялаш. –Т.: Ҳукукий муаммоларни урганиш Маркази. 2021. – 192б.
8. Г.Абдумажидов, А.Шамансуров. Права осужденных: Международные и национальные стандарты // Демократизация и права человека. – Ташкент, 2011. - №3. - С. 125-127.